

ŽIVA KULTURNA DEDIŠČINA SLOVENIJE

Izdelava lesenih cevi

Ime: Izdelava lesenih cevi

Sinonim: Leseni cevovod

Zvrst: Gospodarsko znanje

Podzvrst: Gradbeniška znanja in veščine

Predmetna oznaka: Vodovodna napeljava, oskrba z vodo

Lokacija: Gorenja Trebuša

Nosilec izročila, znanja ali dejavnosti: Turistično etnološko društvo Trebuša, Dolenja Trebuša 59 a, 5283 Slap ob Idrijci, tel. 041/ 947 239 (Valentin Černilogar – predsednik), / 38 81 303 (Marjan Podgornik).

Geokode lokacije (GPS): Gorenja Trebuša, N 46° 1' 32", E 13° 49' 59"

Prostor dediščine: Območje Gorenje Trebuše in Vojskega v občinah Tolmin in Idrija

Pristojnosti: Etnologija

Povezave z ustanovami: Tolminski muzej Mestni trg 4, 5220 Tolmin, tel. 05 381 13 60, fax. 05 381 13 61, E-mail: muzej@tol-muzej.si

Povezave z registri:

Avtor prijave: Valentin Černilogar (Turistično etnološko društvo Trebuša, Dolenja Trebuša)

Opis dediščine

Na redko poseljenem območju Gorenje Trebuše, kjer prevladujejo manjši zaselki in samotne kmetije, je vode v izobilju. Izdelava lesenega cevovoda je prebivalcem omogočila dovod vode v neposredno bližino doma ter tako prispevala k izboljšanju življenjske ravni. Znanje vrtanja cevi in izdelovanja cevovoda sta se na širšem območju Trebuše uveljavila v 19. stoletju in bila v uporabi do prvih let po 2. svetovni vojni. Izvir veščine ni poznan, vendar se domneva, da so znanje na Trebuško prinesli Trebušani, ki so odhajali drvarit na Tirolsko. Po dosedanjih raziskavah naj bi bilo na tem območju, na prelomu 19. v 20. stoletje, postavljenih med 15 do 20 takšnih cevovodov. Danes si je mogoče ogledati še dva: prvi je ob cesti med Dolenjo in Gorenjo Trebušo, drugi pa v vasi Drežnica. Oba sta namenjena javni rabi, na novo so ju postavili člani Turističnega etnološkega društva Trebuša.

Osnovno gradivo za izdelavo lesenega cevovoda, kakršnega poznajo na Trebuškem, je deblo črnega bora, ki ga je tod veliko in je odporen proti vodi. Za izdelavo cevi je treba posekati 10 do 20 cm debela in čim bolj ravna drevesa ter jih prenesti na kraj, predviden za cevovod. Deblo nato položijo na posebej za ta namen izdelano podporno konstrukcijo tako, da deblo leži v višini človekovega prsnega koša. Nato ga poravnajo in z verigo ter drugimi pripomočki pritrdijo na konstrukcijo tako, da se ne premika in ne vrti. Deblo nato izmerijo in odrežejo na mero, ki ustreza dolžini dveh svedrov. Na vsako stran debela namestijo še nosilca oz. drsnika za svedra, ki pomagata pri pravilni smeri in naklonu vrtanja. Vrtanje 2,5–3 cm velike luknje poteka z obeh strani hkrati. Svedra merita 170–220 cm, njuno rezilo pa je dolgo 10–30 cm. Po pripovedovanju domačinov je bilo največ takih svedrov narejenih iz cevi pušk iz 1. svetovne vojne, izdelali pa naj bi jih bili kovaški mojstri z Lokovca.

Druga faza izdelave cevovoda je spajanje posamičnih cevi. Na Trebuškem so to naredili na dva načina. Po prvem načinu so izvrtano cevno odprtino na eni strani debela z debelejším svedrom povečali do globine 10–15 cm, drugo stran debela pa s sekuro (»melrinom«) ošpičili, da se je prilegala odprtini sosednje cevi. Oba dela so nato s posebnim lesenim kladivom (»b'tom«) zbili skupaj, mesto spoja pa nato po potrebi zamazali z glino.

Za drugi način spajanja so uporabili posebej izdelane kovinske spojke, imenovane »prstani«, ki so imele nekaj centimetrov večji premer od izvrtane cevne odprtine. Spojko so s pomočjo dleta in kladiva do polovice nabili v les okrog izvrtane odprtine prve cevi in nato nanjo natančno nabili še drugo cev. Sestavljanje posamičnih lesenih cevi v cevovod je potekalo na kraju, kjer je bil cevovod postavljen, saj bi se sicer spoji med prenašanjem razrahljali in poškodovali. Cevi so nato še primerno podzidali in utrdili in vodovodna napeljava od studenca do hiše je bila končana. Cevovod se je pogosto končal v večjem lesenem koritu, ki je bilo izdolbeno iz debelejšega drevesnega debela. Najdaljši cevovod, ki ga pomnijo na Trebuškem, je bil dolg okrog 600 metrov s skoraj 100 metri višinske razlike.

Zamisel o oživitvi že skoraj pozabljenega znanja izdelave lesenega cevovoda se je porodila med domačini pred nekaj leti. Nekateri med njimi so se še spominjali, kako so bili nekdanj videti leseni cevovodi in so v grobem še poznali tudi tehniko izdelave oz. vrtanja cevi. Preden so svoje znanje lahko preskusili v praksi, so morali izdelati oz. poiskati primerno orodje. Še ohranjene svedre, ki pa so bili v slabem stanju, so se nadomestili z novimi, ki jih je izdelal kovaški mojster z Lokovca. Drugo orodje, ki so ga potrebovali za delo (kladivo, žaga, dleto itn.) pa so našli v domačih delavnicah. Pri rekonstrukciji izdelave cevi jim je pomagalo tudi nekaj ohranjenih ostankov lesenih cevi in kovinskih spojnk. Pri prvih poskusih vrtanja so jim z nasveti pomagali starejši krajanji in tako so sčasoma, po večkratnih poskusih in sprotne učenju, dosegli želen rezultat.

Vrtanje borovih debel in izdelovanje lesenega cevovoda iz njih je del že skoraj pozabljenega tehniškega znanja, ki se je ohranilo na Trebuškem. Na prelomu 19. stoletja v 20. stoletje je bilo na tem območju postavljenih med 15 do 20 lesenih cevovodov. Danes je ohranjen še eden ob cesti med Dolenjo in Gorenjo Trebušo. Veščino izdelave lesenih cevi ohranja Turistično etnološko društvo Trebuša, ki je v ta namen poskrbelo za rekonstrukcijo starega orodja in ki večino vrtanja lesenih cevi javno predstavlja na turistično folklornih prireditvah.

Priloge

Bibliografija

Blazetič, N. (2001): Inovatorji lajšali življenje. *Primorske novice*, 47.

Podgornik, M. (2001): Lesene cevi za vodovod. *Lipov list*, 7–8.

Filmografija

Tam kjer dren rodi – od debla do cevi v Trebuši. Produkcija Studio EŠF, režiser Davorin Mrak, 2008, 37 min.